

Iz zajednice17/12/2021

Praxis – filozofska škola i neizbježnost pripadnosti

 Piše: Đorđe Matić

Ako je u polju filozofije, društvenih znanosti i humanistike nešto odavde imalo respektabilnost i ugled u svijetu, to je kroz više od desetljeća imao Praxis, kao časopis i kao (pod)pravac u filozofiji

Iako se danas u revizionističkom čitanju povijesti (što je fenomen koji je krenuo od samog početka novonastalih država nekadašnje Jugoslavije, a naročito je izražen upravo u ideološkoj paradigmi ovdašnjega nacionalnog konstrukt), socijalistički sistem opisuje i kao idejno monolitan, sveden na uprošćeno tumačenje koje više pristaje ulično-novinskom kretanju nego ozbiljnoj znanstvenoj evaluaciji, istina je, naravno, drugačija. Iako jednopartijski, taj sistem bio je u stanju u sebi održavati mnoga idejna proturječja i stavove, čak čitave škole mišljenja u jednom, danas se vidi, zapanjujućem rasponu – od lijevih, sistemu imanentnih kretanja i konflikata, do „centrističkih“, demokratski orijentiranih, u najširem smislu pojma, pa čak do desnih i klerikalnih.

U jednom od paradoksa toga sustava, moglo se onda sasvim dijalektički dogoditi i to da jedna škola lijevog, to će reći marksističkog mišljenja, bude „lijevija od lijevice“ koja je držala vlast. Takva je bila filozofska škola takozvane „Praxis filozofije“ ili „filozofije prakse“, okupljena oko istoimenog, za povijest jugoslavenskih idejnih gibanja i društveno-filozofskih teorija fundamentalnog časopisa – „Praxis“. Mada je imao članove i suradnike iz čitave Jugoslavije, posebno na glavnoj „osovini“ Zagreb-Beograd, časopis je stvoren u krugovima profesora filozofije i sociologije zagrebačkog Filozofskog fakulteta za koji će ostati trajno vezan. Izlazit će u Zagrebu od šezdesetih do sredine sedamdesetih godina kad je zbog eufemističkog „nedostatka sredstava“, a zapravo pod tihom prisilom, ugašen. Časopis je donosio teoretske tekstove na liniji toga filozofskog pravca što se, kako su sami autori elaborirali, zalagao za drugačiji, „stvaralački“, svakako nedogmatiski marksizam u odnosu na spoj vladajuće, često vulgarne i represivne varijante i tumačenja marksističke ideologije i teorijski kompliciranog, a u praksi također neobično teško primjenjivog sistema takozvanog „društvenog samoupravljanja“. Prostije rečeno: malo je društvenih uređenja bilo koja su imala teorijski složenije postavljene sisteme od socijalističke Jugoslavije – što je završavalo paroksizmom: vlastiti subjekti, građani zemlje u najvećem broju nisu bili u stanju shvatiti ni osnovne postulate sistema u kojem žive i rade.

Danas je također, s prednošću naknadne pameti, lako biti ciničan i podsmješljiv nad pokušajima da se najprije teoretski, a onda, kako je i ime ove naročite škole mišljenja, u praksi nađe stanoviti „treći put“ jugoslavenskog socijalizma, na opasnoj i prijetjećoj klackalici između državne ideologije koja je imala obilježja onoga od čega se uspjela othrvati 1948. godine od ostalih zemalja znoga tajbore oblika „realnog socijalizma“ – to će reći od lenjinističke i staljinističke prisile i represivnog tabua stvorenog oko kulta ličnosti, s jedne strane, i uvijek prijeteećeg nacionalizma, odnosno, da se stvari nazovu pravim imenom, upravo nacionalšovinizma, naročito nakon 1971. i tzv. Hrvatskog proljeća.

Internacionalni karakter časopisa

Fascinantno je i iz mnogo razloga ironično da su u toj atmosferi i vremenu nacionalne homogenizacije, u samom republičkom centru gdje nastaje časopis, uz suradnjg kolega iz Beograda i ostatka Jugoslavije: autori bili okrenuti vrlo internacionalno – časopis je imao i inozemno izdanje, što je izlazilo čak osam godina, od 1965 do 1973. godine. Iako je gotovo pa tautologija to da se mislioci marksističke orijentacije okreću svijetu, sa svojim internacionalama i svjetskom revolucijom, u kontekstu pak ideološke okoštalošći vladajuće klase skupljene oko SKJ kao najmoćnijeg tijela vlasti, oko provincijaliziranosti i nacionalističkih podjela unutar Saveza komunista, takvo proširenje i gledanje napolje, u škole izvan zemlje, bilo je logično. Praxis je, kao što je slučaj i s nekim drugim pojavama, u filozofiji, društvenim znanostima, ali i u umjetnosti i kulturi, bio u tom smislu metafora jedinstvenosti položaja Jugoslavije: časopis je izdavao i djela i tekstove mislilaca iz Istočnog bloka, iz zemalja „demokratskog centralizma“, kao i radove filozofa iz slobodnih društava, zapadnih, no filozofa redom marksističkog usmjerenja.

Ako pogledamo stare brojeve Praxisa, tu su pored osnivača časopisa, kojima ćemo se vratiti, sva prva imena marksističke misli dvadesetog stoljeća – neki već tada odavno mrtvi, a neki u naponu snaga – potonji će u ovoj razmjeni i u sklopu takozvane Korčulanske škole i sami doći u Jugoslaviju i držati predavanja koja će izvršiti veliki utjecaj ne samo na filozofe, nego i na čitavu generaciju lijevih intelektualaca i stvaralaca u kulturi. Ako je u polju filozofije, društvenih znanosti i humanistike nešto odavde imalo respektabilnost i ugled u svijetu, to je kroz više od desetljeća imao Praxis, kao časopis i kao (pod)pravac u filozofiji.

Četiri Srbina iz Hrvatske među osnivačima

Među osnivačima časopisa, najprominentnijim imenima naše kritičke i filozofske misli bili su **Branko Bošnjak**, **Danko Grlić**, **Milan Kangrga**, **Rudi Supek**, **Predrag Vranicki**, da uzmemo samo ove sa zagrebačkog sveučilišta i Filozofskog fakulteta, a prvi urednici bili su ravnopravno **Gajo Petrović**, ime za koje se Praxis najviše vezuje, i **Danilo Pejović**.

Zanimljivo, u čet internacionalistički orijentiranom skupu intelektualaca, među tim „mislilcima revolucije“, čak četvorica su Srbi, i to Srbi iz Hrvatske.

Branko Bošnjak, iz Stojčinovaca kraj Osijeka, klasičar, bio je stručnjak za antičku grčku filozofiju, i, intrigantno, odnos marksizma i religije. Ateist i štovitelj, kako jedan izvor navodi, radikalni mislilac na liniji „lenjinističkog antiteizma“, u jednom od svojih radova razvija i tezu – dijalektički mišljenje, a ne manifestno ili apodiktički izrečenu – o nužnosti ukidanja religije. On svejedno poziva na dijalog, „s takvim shvaćanjem“ (religijskim, to jest) i ne zavlja lenjinističke metode (čitaj: silu) u borbi protiv organizirane religije. Bošnjak je, svojim klasičnim obrazovanjem, idealom helenke škole i postulatima, kulturom, ali reklo bi se i karakterom, humanist, odakle vjerojatno i tolerantnost uz ovakvu radikalnost filozofijskog stava prema religiji.

Milan Kangrga, Zagrepčanin, „purger“, ali iz stare ličke grencerske familije, iz koje potječe i **Bela Krileža**, rod. Kangrga. Interesantno je da je Kangrga za vrijeme NDH bio polaznik takozvane „domobranske časničke škole“, i to u Austriji u periodu 1943.–1944., gdje je stekao i čin zastavnika. Od maja 1945. godine je pak član Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, drugim riječima, kraj rata dočekuje u partizanima. Kangrga će preživjeti i socijalistički sistem, **Tuđmanove** godine brutalnog šovinizma, nastanak nove države i ostat će sve do prve decenije dvadeset i prvog stoljeća jedan od kritičara nacionalšovinizma i javno angažirani intelektualac.

Danilo Pejović, rođen je nekim slučajem u Ludbregu, u Zagorju, dugo radio predajući estetiku i povijest filozofije. Njegov je slučaj najzanimljiviji u identitetskom smislu: Pejović se izuzima iz bilo kakvih veza na liniji pripadanja srpskoj zajednici, on štovitelj prelazi na stranu Maspoka, kasnije dobija i nagradu Matice Hrvatske, a nakon raspada zemlje i u novoj društvenoj paradigmi, 1998. godine, kad su gotovo svi trgovci socijalističke Hrvatske, pa time i Praxisa, ili izbrisani ili prefarbani tako da stanu u skućeni, reducirani ideološki kadar prve neovisne hrvatske države, uručena mu je Spomen-medalja zagrebačkog Sveučilišta.

Gajo Petrović

Gajo Petrović, vjerojatno najisturenije ime praxisove škole, moguće je i najtragičniji primjer. Rođen u Srpskim Moravicama, iz stare moravačke familije, Petrović je najdosljedniji mislilac i angažirani intelektualac na liniji novoga, nedogmatskog marksizma, kao i, onom čuvenom frazom koja je u drugo vrijeme čak bila ušla i među običan svijet, radikalni zastupnik i „kritike svega postojećega“. Njegova djela i danas, ako se uzme pretpostavka određene, to će reći marksističke koncepcije historije, ideologije i shodno tome teorije kao misaonog oblika rada i promišljanja društva i svijeta, uzorna su za čitanje, kao što su uzorno napisana i filozofski promišljena. Za apsolutnu preporuku su njegove knjige: „Filozofija i njena istorija“, „Filozofija i marksizam“, „Filozofija revolucije“, „Mišljenje revolucije“, „Suvremena filozofija“, kao i četveroknjžje „Odobrana djela“. Kao neka vrst antipoda nemarksističkim mislilcima zagrebačkog Filozofskog fakulteta, prečicom rečeno metafizičarima, poput recimo Branka Despota, Gajo Petrović ime je s najviše težine unutar zagrebačke škole filozofije i kritičke misli glavnog grada SR Hrvatske, i jedno od vodećih imena jugoslavenske filozofije.

Rušenje filozofa u strašna vremena

Kad su se vremena s dolaskom nove vlasti promijenila, nitko nije tako brzo pao i tako brzo prokazan u filozofskim krugovima kao Gajo Petrović. I to ne po liniji filozofskih stavova, ili ne poglavito zbog toga. Pokušaj i makar najkraće elaboracije odno bi suviše prostora, ali zato nam ostaje tekst koji se i danas da pronaći, a poslužiti će kao metafora i simbolički prikaz toga kako je taj pad, društveni, filozofski, građanski i lični, ili bolje rečeno to rušenje filozofa izgledalo u strašna vremena. Treba stoga pročitati teksta naslovljen „**Priznajem**“ (!), objavljen u Slobodnoj Dalmaciji, 1993. godine (oba ova podatka, i sam medij i datiranje, govore nam danas sve što treba znati o kontekstu), treba vidjeti kako uprazno govori Petrović, u gesti očajnika i povijesnog gubitnika. On pojašnjava, govori o svojoj intelektualnoj dosljednosti kroz četiri desetljeća, gorko intonirajući dok pobraja nedosljednosti u pisanju i reinterpretaciji Praxis-filozofije od strane Hrvatskog filozofskog društva, dok piše o napadima od strane svih vrsta potkazivača što su se namnožili u međuvremenu, okrenuvši kapute, i sve tako dalje i sve tako redom, brojeći ukratko u tome tekstu, kao kakav srednjovjekovni skolastik, „koliko anđela stane na vrh igle“. Sve to filozof piše u trenutku kad rat bukt, kad je sve u apsolutnom raspadu, kad je masovni zločin na sve strane, kad se Srbi masovno bacaju iz splitskih stanova, kad je pljačka sveopća a društvo u stanju anarhije. Ako je ikad bilo uzaludnijeg posla, to je bio taj tekst. Svaki tekst koji je krik protiv stanja društvenog rasapa je vrijedan, principijelno, kao i svaka reakcija intelektualca kontra mase i kontra režima. Ali 1993. (!) godine u Splitu pisati o nedosljednostima interpretacije jedne marksističke škole u vremenu kad gotovo da nema „neizokrenutima“ prošlosti koji nova vlast nije ponovo interpretirala, gdje je laž čitanja povijesti i falsifikacija upravo završene epohe gotovo apsolutna, pisati iz pozicije argumentacije filozofske i iz pokušaja dokazivanja historijske dokizine, nijansirati i pozivati na fakte, uopće pokušavati civilizirano diskutirati u novinskom režimskom otpadu kao što je taj dnevni list koji je pljunuo višekratno i na vlastitu povijest, jednako kao i na to kad i kako je osnovan... Taj pokušaj ispravljanja laži i retrakcija na očite prijašnje napade na Praxis, respective na komunizam i Jugoslaviju, potpuno je suvišan i nema čak ni vrijednost usamljene intelektualne geste – jer ni to Petroviću, takva pozicija, nije dozvoljena: on ne razumije, izgleda, da ga više ne gledaju ni kao intelektualca ni kao filozofa, nego samo kao pripadnika etnije oko čijeg se pitanja svi politički i nacionalni programi ovdje vrte, od prvoga dana. Čini se kao da Gajo Petrović ne zna više gdje je, kao da je potpuno pogubljen. Nedugo nakon toga on i umire.

Tabu nacije

U jednom od recentnih tekstova o Praxisu, iznosi se poznato stajalište o tome kako pripadnici ove teorijske škole „nisu prihvaćali nacionalizam, koji eshatološki postavlja naciju kao temelj svega. A onda se on koristi kao ideološka podloga za praktičku politiku birokratskoga potčinjavanja tog istog naroda, svodenjem njegova bitka na etabliiranu tradicionalnost i diskriminaciju svega onoga što se razlikuje od povlaštene društveno-političke koncepcije.“

S pozicije internacionalistički orijentiranog marksizma koji uvijek u realnom društvenom obliku, u praksi oduvijek „pleše udvoje“ spram prihvaćanja, integracije nacionalnog, odnosno kritike nacije i nacionalizma, s iste premise „svjetske revolucije“ – ovakva kritika nacionalizma je u kontinuitetu s učenjem, i svatko s malo razumijevanja društvenih i historijskih procesa dobrim dijelom bi se mogao složiti. No, unutar Praxisa, prije i nakon Maspoka pogotovo, ostalo je očnije pitanje, gotovo tabu, određivanja prema samoj naciji, i to je pitanje nacije odnosno tračnije etnije, u kontekstu SR Hrvatske i jugoslavenske federacije, ali i jugoslavenske *nacije* ostalo trajno osjetljiva točka Praxisa – naravno, govorimo o onim vantekstualnim razinama, impliciranim, svime što je išlo i ostalo izvan teoretskih obfuskanija kojima se pokrivalo to pitanje.

Otud, nikako i ni najmanje iz zlonamjere, podvale, niti kao argumentum ad hominem, nego upravo suprotno, kao problem i mogućnost daljnjeg promišljanja, kao ukazivanje na kompleksnost samog problema, ili, citatom poznatog rada upravo samog Gaje Petrovića, kao „mogućnost novoga“, neka se uzme u obzir i jedna biografska činjenica: ovaj naš najistaknutiji marksistički filozof naime, taj briljantni um, bio je i član SANU, u „Odeljenju društvenih nauka“, a pedesetih godina primio je i nagradu Matice srpske.

Trebalo bi da razmislimo o tome. I da pritom nikako ne skačemo u prebrze i ishitrene zaključke. Stvari su po običaju kompliciranije.

Tekst je objavljen u sklopu projekta poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije.

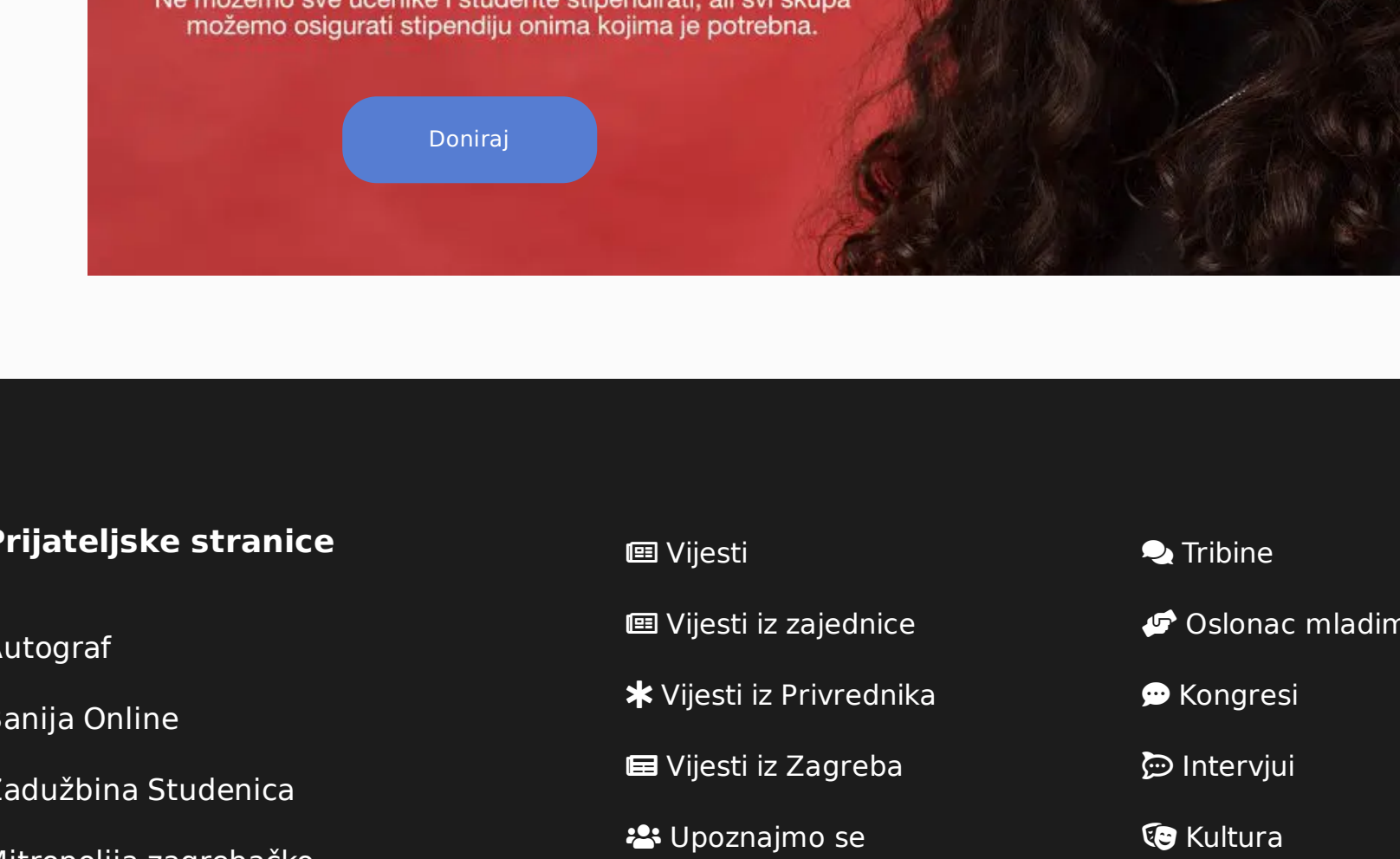
Pročitajte više ...

- Mlaka i Šumetlice, dvije knjige krivlju ispisane**
- Patrijarh Porfirije čestitao katolički Božić**
- Borivoj Dovniković: Pripadam manjin krzu, jedni trpe, drugi mrze, a u biti sam član ljudske zajednice**
- Skupština Srbije usvojila obavezno intoniranje himne na početku školske godine**

Ako imate prijedlog teme za nas, javite se na portal@privrednik.net

Pratite P-portal i na društvenim mrežama:

-
-
-
-

Prijateljske stranice	 Vijesti	 Tribine	Uvjeti korištenja
Autograf	 Vijesti iz zajednice	 Oslonac mladima	Politika privatnosti
Banija Online	 Vijesti iz Privrednika	 Kongresi	Impressum
Zadužbina Studenica	 Vijesti iz Zagreba	 Intervjui	
Mitropolija zagrebačko-ljubljanska	 Upoznajmo se	 Kultura	 Facebook
Novosti	 Komentari	 Obrazovanje i mladi	 Youtube
Prosvjeta	 Vremeplov	 Selo	 Instagram
RTS Dijaspora	 Pravo glasa	 Poduzetnik	 Twitter
Srbi.hr	 Podcast	 Nestajanje Srba u Hrvatskoj	
Fondacija Divac	 Video	 Foto vijesti	

